

УДК 37(477.87) «1919/1939»: 061.22

Шикітка Г.М.,

*к.пед.н., ст. викладач кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,**Україна, м. Ужгород*

ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ КРАЙОВИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТОВАРИСТВ ЗАКАРПАТТЯ (1919–1939 РР.) В СУЧАСНИХ УМОВАХ ОСВІТИ УКРАЇНИ

У науковій статті досліджується розвиток освітнього середовища в Україні на сучасному етапі, вплив громадських організацій на процеси розбудови демократичного суспільства, трансформації вітчизняного соціуму, формування нових ціннісних орієнтирів. Аналізуються перспективи використання досвіду крайових педагогічних товариств Закарпаття (1919–1939 рр.) в сучасних умовах Національної системи освіти України.

Узагальнено охарактеризовано надбання досвіду педагогічних товариств Закарпаття дорадянського періоду, які здатні прислужитись освіті України сьогодні та в майбутньому.

Ключові слова: *освіта, Закарпаття, педагогічні товариства, організаційна діяльність, демократичне суспільство, система освіти.*

Постановка проблеми. Досліджуючи розвиток освітнього середовища в Україні на сучасному етапі, можна констатувати, що багато ідей, які виникли в результаті функціонування педагогічних товариств на Закарпатті (1919–1939 рр.), впроваджуються у життя в сучасних умовах відродження Національної системи освіти. Варто використати надбання досвіду педагогічних товариств Закарпаття дорадянського періоду щодо формування патріота громадянина, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків та до успадкування духовних і культурних надбань свого народу, досягнення високої культури взаємин, а саме: виходити з того, що національно свідомою особистістю може виховати тільки національно свідомий учитель та сім'я і суспільство, де свято шануються національні святині, де подається гідний приклад підростаючому поколінню діяти морально, де духовні вияви людини не заглушено матеріальним та низьким.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що Національна ідея як стержень усього навчально-виховного процесу, незважаючи на багатовіковий досвід суспільства в боротьбі за неї, і на цей час в Україні перебуває серед актуальних завдань державної ваги. Її розвиток в сучасних умовах суспільного життя та в освіті України досліджують І. Бех [1], А. Бойко [2], П. Ігнатенко [5], Ю. Руденко [14], В. Кузь [8], П. Щербань [16].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Ключовими ідеями, які здатні прислужитись освіті України сьогодні та в майбутньому, на наш погляд, у плані змісту є ті, що стосуються формування національної свідомості та самосвідомості учня, його духовного світу, формування особистісної самостійності, моральних чеснот за шкалою європейських цінностей; у плані форми – організація освітньої системи як системи відродження нації, система роботи зі збереження традицій народу, організація навчання та виховання на основі демократизму та гуманізму, ідеї дитиноцентризму; компаративний, інтегративні та інтерактивні методи навчання, методи зв'язків школи з громадськістю і батьками, а

також різноманітні методи розвитку іміджу вчителя, школи, формування людини знань та людини-патріота загалом.

Метою статті є дослідити, що ідеї національного відродження освіти в минулому на Закарпатті не втратили своєї ваги й наш цей час. У досвіді діяльності крайових педагогічних товариств Закарпаття є й досі ідеї, які незаслужено потрапили в пласт забутого і відкиненого нашим суспільством або ж реалізовані не повною мірою.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі вплив громадських організацій на процеси розбудови демократичного суспільства, трансформації вітчизняного соціуму у контексті формування нових ціннісних орієнтирів невинно зростає. Як зазначає Ю.Д. Руденко, сьогодні «перед незалежною Україною постала історичної ваги проблема творчо відродити українське національне виховання і водночас піднести його на сучасний рівень наукового і культурного розвитку», тому «закономірним є те, що в наш час значно зріс інтерес педагогів до виховного потенціалу попередніх століть, їхніх виховних традицій» [15, с.8].

Необхідно відзначити, що, у 20–30-х роках ХХ століття в освітній системі Закарпаття превалювали ідеї гармонійного виховання та елементарної освіти Й. Песталоцці, ідея нового виховання на засадах гуманізму та свободи вибору М. Монтесорі та С. Френе, ідея цілісного виховання Р. Штейнера. Звідси можна визначити, що виховання та навчання в освіті Закарпаття в окреслений період мало яскраво виражений демократичний та гуманістичний характер і було пройняте, на відміну від школи попередніх десятиліть, активним пошуком нових шляхів гармонійного розвитку особистості. В основі розвитку освіти була національна ідея, яка дала вагомих результатів усього за два десятиліття: саме на закарпато-українських землях у 1938–1939 рр. постала держава Карпатська Україна на чолі з президентом – активним просвітянином-педагогом Августином Волошином. Щоб зрозуміти, які ідеї національного відродження в минулому освіті на Закарпатті не втратили своєї ваги й у цей

час, оглянемо коротко стан національного виховання в сучасній Україні.

Як зазначає В.М. Розін, «перехідність епохи ставить педагогіку в надзвичайно складну ситуацію, оскільки стає неможливим зрозуміти, кого школа повинна формувати, які є ідеали освіченої людини; як наслідок, труднощі і коливання у визначенні цілей і змісту освіти» [13, с.23].

У новій «Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді», прийнятій в освіті України у 2015 р., зазначається, що «на етапі розвитку України, коли існує пряма загроза денационалізації, втрати державної незалежності, ... виникає нагальна необхідність переосмислення зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення патріотичного виховання дітей та молоді – формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей» [6, с.2].

Важливо, що вчителями на Закарпатті в міжвоєнний період були люди, які переймалися національною ідеєю та духовністю як справою всього свого життя, тому й школа для них стала справою життя. Особливо актуальними тепер є дослідження творчих надбань педагогів Підкарпатської Русі, керівників педагогічних товариств А. Волошина, В. Пачовського, Марійки Підгірянки, С. Черкасенка, В. Бірчака, О. Маркуша, І. Панькевича, Й. Бокшая. Зокрема, В. Пачовський важливого значення надавав «громадській активності педагога, вважав, що гімназійний викладач зобов'язаний займатися науково-пошуковою роботою... творчість учителя повинна будити творчу уяву дітей» [15, с.69].

Члени Педагогічного товариства демонстрували європейську толерантність та демократизм у поведженні з батьками, учнями, пропагували культуру, активно організовуючи аматорські театральні гуртки, вечірні курси з вивчення рідної мови, вели активну екскурсійну діяльність. Так, про Марійку Підгірянку її учні оповідають, як вона захоплювала їх народними піснями, грою у написаних нею на актуальну тематику виставах, як роздавала для читання книжки і розповідала про книжки на уроках та в позаурочний час, відмічають її доброту та великодушність [11, с.117-141].

Виходячи зі сказаного вище, можна підсумувати: ідеалом учителя в часи національного відродження має стати активний член громади, який любить свою справу, розуміє дитину та її оточення, добре знає школу, а в професійній діяльності демонструє творчість. Такий педагог наділений високим іміджем, він виховує не тільки на уроці, а й у позаурочний та позашкільний час. Головне, що педагог сам національно свідомий, духовно багатий. «Якщо педагоги школи будуть глибоко знати і цінувати національну ідеологію, розкривати учням її пріоритетну роль як у суспільному, державному житті, так і в житті кожної особистості, це буде для учнів великим прикладом для наслідування» [14, с.317].

На іміджі школи та вчителя будується педагогізація суспільства як один із засобів поширення педагогічних знань. «Педагогізація суспільства, – зазначає В.Г. Кремень, – багатогимірний процес, важлива складова якого, безумовно, полягає в ліквідації педагогічно-психоло-

гічної неграмотності, у поширенні сучасних знань з природи, навчання й виховання дитини» [7, с.13]. Така робота була й продовжує залишатися актуальною, в її основі – зв'язок школи з сім'єю та соціумом. У 20–30-ті роки ХХ ст. на Закарпатті були поширеними ідеї Й. Песталоцці, зокрема висловлені ним думки щодо покращення життя селян через організацію виховання дітей у сім'ї і школі [10, с.41]. Вектор розвитку суспільних зв'язків на основі педагогізації громади – «від місцевої общини до глобального суспільства», який проявляється в сучасному цивілізованому світі [3, с.235], мав місце в суспільних зв'язках 20–40-х років ХХ ст. на Закарпатті, зокрема в діяльності педагогічних товариств. У такому ракурсі накопичений досвід діяльності цих громадських установ є актуальним у наш час.

Досвід педагогічних товариств на Закарпатті в минулому накопичив ряд практичних засобів співпраці сім'ї та школи, актуальних для сучасного виховання, а саме: принцип взаємоповаги та толерантності, на якому ґрунтується педагогіка співробітництва; індивідуальний підхід до розвитку учня та співпраці з батьками, цілісність процесу педагогізації суспільства і співпраці сім'ї та школи. Методи та прийоми, які застосовувались учителями, – бесіда, публічний виступ, обговорення літературного джерела та факту, відвідання місця проживання учнів, батьківські збори, запрошення батьків на шкільні свята та уроки, спортивні заходи, організація зустрічі з успішною людиною, екскурсії, переконання власним прикладом тощо – ґрунтувались на авторитеті вчителя та високому іміджі освіти.

У цьому контексті знову важливою є система забезпечення зв'язків між школою та батьками й громадськістю. Як відомо, в педагогічних товариствах минулого на Закарпатті поруч з учителями обов'язково брали участь представники батьків та старших учнів, про що наголошувалося у нашому дослідженні. Це давало можливість тісно співпрацювати, оперативно відгукуватись на нагальні проблеми, а також було запорукою того, що виховний ефект шкільних та позашкільних заходів значно зростав.

Співпраця школи й громади є вагомим фактором формування освітньої політики в сучасному суспільстві. Роль української громади у творенні освітньої політики сьогодні, вважає переважна більшість дослідників, обмежується громадським контролем і громадським моніторингом в окремих освітніх сферах, наприклад у проведенні ЗНО. «На жаль, українська громада має мінімальний вплив на якість навчального процесу, фінансування освіти» [9, с.14]. Це, безперечно, призводить до збіднення навчально-виховного процесу, знижує його результат. Має місце традиція радянських часів – концентрація шкільництва на реалізації завдань, які поставило Міністерство освіти і науки, відсутність реальної можливості застосовувати ці завдання до місцевих потреб.

Тут варто використати досвід Педагогічного товариства, що діяло на Закарпатті в міжвоєнний період у ХХ ст. Саме воно засобами просвітництва організовувало роботу між школою та громадою шляхом оптимального використання їх ресурсів на користь суспільству. Так, сьогодні школи в Україні потребують від громади

додаткових ресурсів – інтелектуальних, фінансових, за таких умов навчальне довкілля може оптимізуватися, а освіта – стати більш якісною та ефективною. А громади з користю для себе можуть задіювати інтелектуальний та оздоровчий потенціал шкіл.

Форми організації та функцій зв'язку з громадськістю педагогічних товариств минулого певною мірою відображено в заснованій у 2014 року при Міністерстві освіти і науки України Громадській раді, яка є постійно діючим колегіальним виборним громадським консультативно-дорадчим органом, утвореним для забезпечення участі громадян в управлінні державними справами, ефективної взаємодії Міністерства освіти і науки України з інститутами громадянського суспільства, здійснення громадського контролю за діяльністю МОН України, врахування громадської думки при формуванні та реалізації державної політики у сфері його компетенції [12, с.2]. Однак педагогічні товариства минулого демонструють багаті зразки практичної ефективної діяльності, придатні для використання у наш час.

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що із накопиченого досвіду діяльності «Педагогічного товариства Підкарпатської Русі», «Учительської Громади» інших фахових товариств щодо педагогізації суспільства в міжвоєнний період на Закарпатті заслуговують на увагу:

- метод публічної лекції (члени учительських спілок виступали в хатах-читальнях, які відкривалися в селах «Просвітою», Товариством ім. Духновича);
- метод бесіди (під час відвідування вчителями учнів удома, на батьківських зборах, на засіданні педагогічних гуртків);
- метод агітаційних та інформаційних промов провітницького характеру;
- метод публікації на педагогічну, морально-етичну, культурницьку тематику в засобах масової інформації;
- метод театралізації з обов'язковим використанням творів виховного змісту.

Провівши аналіз діяльності учительських організацій на території нашого краю у міжвоєнний період, ми пропонуємо активно впроваджувати різні форми педагогічної діяльності, які залишаються актуальними для сьогодення:

- вечірні курси для дорослих (з вивчення рідної мови, культури, окремих видів діяльності (медицина, організація побуту тощо);
- гурткова робота (для педагогів, батьків, старшокласників);
- організація масових заходів – свят, спортивних турнірів тощо;
- проведення педагогічних з'їздів і публічне обговорення проблем освіти;
- контроль за якістю і виховними функціями навчальної літератури;
- «педагогічні дороги» – подорожі з метою вивчення інноваційного досвіду.

І лише після всебічного вивчення і глибокого аналізу процесів, пов'язаних із формуванням національних традицій, поглядів, ідеалів, освіта України поступово «наближається до розв'язання проблем відродження духовності школи. Педагоги разом із суспільством починають усвідомлювати всю складність цієї проблеми, її

неоднозначність і пробують, у міру свого розуміння, увести це поняття в національно-виховний процес і передусім у процес виховання» [4, с.4].

У 20–30-ті роки ХХ ст. навчання, особливо в гімназіях, було побудоване на більш тісному, ніж у сучасній школі, спілкуванні вчителя та учнів. Зі спогадів колишніх гімназистів та учнів відомо, що вчителі запрошували їх до себе додому на літературні четверги, суботи чи просто на домашнє свято, де серед гостей були відомі письменники, художники, науковці тощо. Побувати на такому зібранні означало для учня, що його успішність визнають, на нього покладають надії в майбутньому.

Література

1. Бех І.Д. Виховання особистості: у 2 кн. / І.Д. Бех // Книга друга: Особистісно-орієнтований підхід: науково-практичні засади. – К.: 2003. – 344 с.
2. Бойко А.М. Упровадження педагогічної інновації в практику виховання: монографія / А.М. Бойко // Полтавський НПУ ім. В.Г. Короленка. – Полтава: ПНПУ ім. В.Г. Короленка, 2011. – 384 с.
3. Вульф К. Антропология воспитания / К. Вульф – М.: Праксис, 2012. – 296 с.
4. Гончаренко С., Мальований Ю. Гуманізація і гуманітаризація освіти / С. Гончаренко, Ю. Мальований // Шлях освіти. – 2001. – № 3. – С. 2-8.
5. Ігнатенко Т. Педагогічна наука і розбудова національної системи освіти / Т. Ігнатенко // Нова освіта України. – 1994. – № 1. – С. 81-82.
6. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді. Додаток до наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: mon.gov.ua/content/..06/./konceptsiya.doc
7. Кремень В.Г. Філософія освіти ХХІ століття / В.Г. Кремень // Педагогіка і психологія. – 2003. – № 1. – С.6–16
8. Кузь В.Г. Педагогические основы воспитательного процесса в комплексе «Школа-детский сад»: 13.00.01 / В.Г. Кузь / – К., 1992. – 54 с.
9. Освітня політика: з вершин і низин. Навч.-метод. посіб. – Львів: ЛОІППО, 2010. – 358 с.
10. Левківський М.В. Історія педагогіки / М.В. Левківський // Навч.-метод. посібник. – Вид. 4-те. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 190 с.
11. Підгірянкa М. Зіллюся з серцем народу / М. Підгірянкa – Ужгород, 1992. – 146 с.
12. Положення по Громадську раду при МОН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: old.mon.gov.ua
13. Розин В.М. Образование в условиях модернизации неопределенности / В.М. Розин. – М.: АЕНАНД, 2014. – 88 с.
14. Руденко Ю.Д. Основи сучасного українського виховання. // Руденко Ю.Д. – К.: Вид-во ім. О. Шеліги, 2003. – 328 с.
15. Ходанич П.М. Педагогічна та освітньо-культурна діяльність українських письменників-емігрантів на Закарпатті в міжвоєнний період (1919–1939) / П.М. Ходанич – Ужгород: Тражда, 1999. – 102 с.
16. Щербань П. Національна спрямованість – неодмінна умова підвищення ефективності вищої освіти / П. Щербань // Вища освіта України. – 2006. – № 2. – С. 107-110.

References

1. Bekh I.D. Vychovannya osobystosti: u 2 kn. / I.D. Bekh // Книга друга: Osobystisno-orientovanyu pidkhu: naukovopraktychni zasady. – K.: 2003. – 344 s.
2. Boyko A.M. Upravdzhennya pedahohichnoyi innovatyky v praktyku vychovannya: monohrafiya / A.M. Boyko // Poltavskiy NPU im. V.H. Korolenka. – Poltava: PNPV im. V.H. Korolenka, 2011. – 384 s.

3. Вулф К. Антропологія виховання / К. Вулф – М.: Практис, 2012. – 296 с.
4. Гончаренко С., Малювання УУ. Humanizatsiya i humanitarizatsiya osvity / S. Honcharenko, UU. Mal'ovanny // Shlyakhi osvity. – 2001. – № 3. – С. 2-8.
5. Ihnatenko P. Pedagogichna nauka i rozbudova natsional'noyi systemy osvity / P. Ihnatenko // Nova osvita Ukrainy. – 1994. – № 1. – С. 81-82.
6. Kontseptsiya natsional'no-patriotichnoho vykhovannya ditey ta molodi. Dodatok do nakazu Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 16.06.2015 r. № 641 [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: mon.gov.ua content//.06/./konczepczija.doc
7. Kremen' V.H. Filozofiya osvity KJKHI stolittya / V.H. Kremen' // Pedagogika i psykholohiya. – 2003. – № 1. – С. 6-16
8. Kuz' V.H. Pedagogicheskyye osnovy vospitatel'noho protsessa v kompleksе «Shkola-det'skyy sad»: 13.00.01 / V.H. Kuz' / – К., 1992. – 54 с.
9. Osvitnya polityka: z vershyn i nyzyn. Navch.-metod. posib. – L'viv: LOIPPO, 2010. – 358 s.
10. Levkiv's'kyy M.V. Istoriya pedagogiky / M.V. Levkiv's'kyy // Navch.-metod. posibnyk. – Vyd. 4-te. – К.: Tsentr uchbovoyi literatury, 2011. – 190 s.
11. Pidhiryanka M. Zillyusya z sertsem narodu / M. Pidhiryanka – Uzhhorod, 1992. – 146 s.
12. Polozhennya po Hromads'ky radu pry MON Ukrainy [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: old.mon.gov.ua
13. Rozyn V.M. Obrazovanye v uslovnyakh modernyzatsyy neopredelennosti / V.M. Rozyn. – М.: LENAND, 2014. – 88 s.
14. Rudenko YU.D. Osnovy suchasnoho ukrayins'koho vykhovannya. // Rudenko YU.D. – К.: Vyd-vo im. O. Telihy, 2003. – 328 s.
15. Khodanych P.M. Pedagogichna ta osviti'o-kul'turna diyal'nist' ukrayins'kyykh pys'mennykh-emihrantiv na Zakarpatti v mizhvoyennyi period (1919–1939) / P.M. Khodanych – Uzhhorod: Grazhda, 1999. – 102 s.
16. Shcherban' P. Natsional'na spryamovanist' – neodminna umova pidvyshchennya efektyvnosti vyshchoyi osvity / P. Shcherban' // Vyscha osvita Ukrainy. – 2006. – № 2. – С. 107-110.

Shykitka H.M.,

*Candidate of Pedagogic Sciences, Senior lecturer at department of General Pedagogy and Higher School Pedagogy,
Public higher education institution "Uzhhorod National University",*

Ukraine, Uzhgorod

**APPLICATION OF THE EXPERIENCE OF LOCAL PEDAGOGICAL SOCIETIES
OF THE TRANSCARPATHIAN REGION BETWEEN 1919 AND 1939 IN MODERN
CONDITIONS OF UKRAINIAN EDUCATION**

The scientific article investigates the development of the educational environment in Ukraine at the present stage, the influence of public organizations on the processes of building a democratic society, the transformation of the national society, and the formation of new values. Prospects of using the experience of Transcarpathian regional pedagogical societies between 1919 and 1939 in the current conditions of the National System of Education of Ukraine are analyzed.

The experience of pedagogical societies of the Transcarpathian pre-Soviet period, which is applicable to the educational system of Ukraine today and in the future is generalized.

Key words: *education, Transcarpathia, pedagogical societies, organizational activity, democratic society, education system.*

